

דין המזה והכוונה בהזאה, והזאה הפוסלת

• דף יד •

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

א.

זאת חוקת התורה, קבעה התורה שמי החטאת מטהרים את הטמא מטומאת המת, אך ה'מזה מי הנידה יכבס בגדיו, והנוגע במי הנידה יטמא עד הערב', כלומר הנושא את מי החטאת - בשיעור הראוי להזאה - נטמא כולל בגדיו. והנוגע במי חטאת בכלשהוא - נטמא אך בגדיו טהורים. כדין המשנה בריש כלים א, א-ב: 'ומי חטאת שאין בהם כדי הזייה הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע... למעלה מהם נבילה ומי חטאת שיש בהם כדי הזייה שהם מטמאין את האדם במשא לטמא בגדים (במגע) וחשוכי בגדים במגע'.

יש לציין שכל תנודה והזזה קלה מוגדרת כ'משא' ונטמא כאב הטומאה כולל בגדיו, כפי שכבר ציינה התוספתא בזבים פ"ה: 'הנוגע במי חטאת שיש בהן כדי הזאה מטמא (כאב הטומאה)... שאי אפשר לנוגע שלא יסיט', וכן פסק הרמב"ם בהלכות שאר אבות הטומאה פ"ו הי"ג: 'הרי הנוגע בהן מטמא בגדים בשעת מגעו משום נושא שאי אפשר שיגע במים שלא יסיט אותן'. כך שמציאות שהוא רק בגדר נוגע שבגדיו טהורים, הינה רחוקה.

אך המזה עצמו את מי החטאת לא נטמא, בניגוד למשמעות פשוטת הכתוב. והק' הגבורת ארי מדוע גרע מהנוגע ומהנושא. ונאמרו בכך כמה אופנים.

א. הרמב"ם בהלכות פרה אדומה ריש פט"ו כתב: 'הנוגע במי חטאת שלא לצורך הזאה בין אדם בין כלים - טמא, ואינו מטמא בגדים בשעת מגעו'. הרי לן שנגיעה שלא לשם הזאה מטמאת. כלומר, ההזאה על מרכיבה אינה מטמאת. רק נשיאת מי החטאת ונגיעה במים מטמאת. והוסיף הרמב"ם שם שיש לטהר את המזה מק"ו כדרשת חכמים ביומא בסוגיין: 'אינו מדבר במזה על הטמא, אם טיהר את הטמא קל וחומר שיהיה הוא טהור'.

המאירי בדף יד. אומנם הגדיר גם כך: 'הנוגע במי חטאת שלא לצורך הזאה, טמא אף בכל שהוא טומאת ערב וטעון הערב השמש, ואינו טעון כיבוס בגדים'. אך בחן מה מוגדר כצורך הזאה: 'מהו שאמרו פרה פי"ב מ"א אזוב קצר מספקו בכוש, שנראין הדברים לפרש בו, כדי שלא יגע במים שעל האזוב, אלמא אף הוא טמא במגע. אפשר שכשהוא מטביל את האזוב אינו נקרא מזה עד שיצא האזוב מן הכלי טהור שנתזו עליו צנורות של הזאה (הטבלת האזוב במים אינה צורך הזאה, והנוגע במים בשלב זה נטמא - ולכן קושר האזוב בחוט בכדי שלא יאלץ ליגע בו, רק בהוצאתו חשיב כצורך הזאה, והנוגע במים לא נטמא), או שנפלה עליו הזאה גמורה אפי' מדעת לא טמאתו - שאין זה נקרא מגע, ומתוך כך לא היה כהן גדול טמא בהזאה שמזין עליו כל ז' ימי פרישה, ואינו נמנע מלהקריב בסבתה אף על פי שמספק היו מזין עליו ושמא טהור היה'. כלומר, קשרו את האזוב בחוט למנוע טומאה מהכהן המכניס את האזוב למים.

אך רש"י בסוכה בדף לו. מבואר שהחזיק בחוט מפני שהאזוב קצר, ולא בכדי להצילו מטומאה. מסתבר, שהבין שאף בהטבלת האזוב יש לראות בכך כצורך הזאה ולא מטמא.

ב. הר"ש בפרה פ"ט מ"ח באר שאומנם הנוגע נטמא, ומטמא תרומה וקדשים, אך את מי החטאת אינו מטמא ואין מניעה שימשיך להזות: 'נהי דבנגיעתן טמא לכל מילי, לגבי מי חטאת לא מהניא טומאתן'.

ג. הגר"א באליה רבה בביאורו על המשנה בפרה ט, ח סבר שאם טבל המזה, אינו נטמא אף לתרומה וקדשים הגם שנוגע במים, גם אם נשאם שלא לצורך הזאה. כלומר, אין כאן ישוב לקושיא באופן עקרוני, אלא פיתרון מעשי לכהן ואופן פעולה שמונע טומאה מהכהן המזה.

ב.

כיוצ"ב, יש לדון בגדר ההזאה על הכה"ג.

ר"ע וחכמים נחלקו בגמ' ביומא בדף יד. אם היוז על טהור האם נטמא. ר"ע למד מהריבוי 'הזהה עליו על הטמא... וחיטאו', שההזאה מטמאת את הטהור, וחכמים למדו מכח ק"ו לטהרו: 'אבל הכא קל וחומר הוא. אם על הטמא טהור - על הטהור לא כל שכן'. וכי דרשת 'על הטמא' מלמדת את הצורך בכוונה בעת ההזאה. נמצא,

שלר"ע היה צריך להזות על הכה"ג לפנות ערב, לאחר שעבד, ואחרי הערב שמש נטהר והיה ראוי לעבוד למחרת, ולרבנן, אין מניעה שיזו על הכה"ג בטרם עבודתו, שכן אינו נטמא בכך.

הרמב"ם בהל' פרה בריש פט"ו פסק כחכמים, אך הגמ' ביומא בדף יט תארה את סדר יומו של הכה"ג ואמרה בין היתר: 'להדי פניא מדו עליה, והדר אזיל לדרום וטביל', כר"ע שטבל רק בערב לאחר עבודתו.

ויש לעיין מדוע לחכמים הכהן לא נטמא כדין הנוגע, וכן הקשה תוס' ר"י הלבן: 'תימא, הא כשהזה על הטהור נמי נוגע הוא הניזה'. ויישב שני תירוצים.

תירוץ ראשון, חילק בין סוגי ואופני הנגיעה במי החטאת: 'יש לומ' דנגיעה שהיא דרך הזאה, יש לומ' בה קל וחומר... אבל בנגיעה בעלמ' לא שייך לומ' קל וחומר'. וכן באר המאירי בדף יד: 'טהור שנתזו עליו צנורות של הזאה או שנפלה עליו הזאה גמורה אפי' מדעת, לא טמאתו, שאין זה נקרא מגע'.

ועוד יישב וחילק בין סוגי המים. וכי מים שהיזו מהם על הטהור, אינם ראויים להזאה נוספת, וכמי חטאת שנעשה מצוותם (הגם שלא הוזו על הטמא! ואולי להכי נקט שהתירוח הראשון עיקר) ואינם מטמאים: 'אי נמי יש לומ', דלהכי לא מיטמי כשמזין עליו בדרך הזאה, אע"פ שהוא נוגע, משו' דהואיל דשוב אין ראוי להזאה מה שהוזה עליו, הרי הוא כמו שנעשת מצותה באותן מים שהוזה עליו ואין מטמאין... וראשון עיקר'.

ג.

הגמ' דנה על הזאה שלא נעשתה כדין אם פוסלת את המים, ואם ניתן להזות בשנית ממים אלו. הגמ' לומדת אליבא דרבנן מהנאמר 'והזה על הטמא', שרק הזאה על הראוי לטומאה נחשבת הזאה, כפי שעולה מדברי המשנה בפרה יב, ג: 'נתכוון להזות על הבהמה והזה על האדם, אם יש באזוב - ישנה, נתכוון להזות על האדם והזה על הבהמה, אם יש באזוב - לא ישנה'.

נחלקו הגירסאות אם אזלינן בתר המעשה - שבפועל היזו על שאינו ראוי להזאה, או בתר הכוונה - שהתכוון להזות על שאינו בר הזאה. ונפרט את שיטות הראשונים.

א. רש"י גרס שאזלינן בתר מעשיו בפועל: 'נתכוון להזות על הבהמה והזה על האדם, אם יש באזוב - ישנה, נתכוון להזות על האדם והזה על הבהמה, אם יש באזוב - לא ישנה'. וכיון שהיזה בפועל על האדם שהינו בר הזאה, הוי הזאה וניתן להמשיך להזות על אחרים, 'וישנה'. אך אם היזה בפועל על בהמה שלא ראויה לטומאה אין זו הזאה ואינו יכול להזות שוב, ונדרש לטבול שוב את האזוב ואז להזות.

פסול המים הינו גם נתון במחלוקת.

רש"י באר שהוי כמים שנעשה בהם מלאכה אחרת, משום שהיזו מהם מכבר.

ר"י הלבן נקט טעם אחר לפסול המים, שהינם שיירי הזאה פסולה.

הריטב"א ותוס' ישנים הקשו על רש"י מהמשנה בפרה ד, ד: 'המלאכה פוסלת בה (בפרה) עד שתיעשה אפר, והמלאכה פוסלת במים עד שיטילו את האפר'. הרי שלאחר נתינת האפר, לא נפסלים המים. ולדידיה נפסלו המים מחמת פסולו של המזה. ושמא רש"י מיירי שנפסלו המים מדרבנן ולא מדאורייתא.

הר"ש במשנה בפרה שם סבר, שמאחר שההזאה פסולה, נמצא שהמזה נטמא בעצם נשיאת מי החטאת. ונשיאה זו הינה שלא לצורך הזאה. לדבריו, המים נפסלו כיון שהכהן נטמא, ולכן 'לא ישנה', כי דרוש כהן אחר שיזה.

ב. הר"ח גרס שיש לילך בתר כוונתו: 'נתכוון להזות על האדם והיזה על הבהמה, אם יש באזוב - ישנה. להזות על בהמה והזה על האדם, אם יש באזוב - לא ישנה'. הרי מחשבת המזה מגדירה אם מזה על בר הזאה. ואם התכוון להזות על שאינו בר הזאה, נפסלו המים ושוב אינו יכול להזות מהם.

הר"ח סבר שהמים לא נפסלו, מסתבר בשל המשנה בפרה דלעיל, אך הבין שטבילת האזוב נפסלה בכך, ובעי להטבילו שוב.

ג. הרמב"ם אומנם גרס כרש"י, אך סבר כר"ח שהכוונת המזה מגדירה וקובעת אם נעשית על שאינו בר הזאה, כפי שדייק והבין החזו"א בא"ח קכו, יב. לדבריו, כוונת המשנה ש'ישנה', אין הכוונה שיזה שוב, אלא המים באזוב נפסלו ונדרש לשנות ולהטביל האזוב שוב ואז להזות.

זה לשון הרמב"ם בהל' פרה י, ח: 'טבל את האזוב ונתכוון להזות על דבר שמקבל טומאה או על האדם, והזה מאותה טבילה על דבר שאינו מקבל טומאה או על הבהמה, אם נשאר מים באזוב אינו צריך לחזור ולהטביל, אלא מזה מן השאר על האדם או על הכלים הטמאים, שהרי תחילת טבילתו כשירה היתה. אבל אם טבל את האזוב להזות על דבר שאינו מקבל טומאה או על הבהמה, והזה על האדם או על הכלי הטמא, הזייתו פסולה עד שיחזור ויטבול פעם שנייה, ויתכוין להזות על האדם או על דבר המקבל טומאה'.

מבואר דבר מחודש ברמב"ם, שלא שההזאה פסולה, אלא בשל כך שהוזה ממים אלו על הבהמה, טבילת האזוב הראשונה בטלה ונפסלה, ובעי הטבלה נוספת. בניגוד לשני דיעות קיימתא שההזאה נפסלה.

התפארת ישראל במשנה בפרה שם הבין שהמזה לא נטמא מחמת כך, משום שעסק בהזאה אף שבפועל היזה על טמא, ויזה שוב. ברם החזו"א בפרה סי' ו הבין שכהן המזה נטמא בגין כך, וחייב לטבול ואז יוכל להזות שוב.

ד.

הרמב"ם בהל' פרה י, ז הגדיר את היוצר ומחיל את דין ההזאה, שהכוונה של המזה גורמת: 'המזה צריך לכוין ולהזות על הטמא לטהרו ואם הזה שלא בכוונה הזאתו פסולה. אבל זה שמזין עליו אינו צריך כוונה אלא מזין על האדם לדעתו ושלא לדעתו. המתכוין להזות לפניו והזה לאחוריו לאחוריו והזה לפניו הזייתו פסולה נתכוון להזות לפניו והזה לצדדין של פניו הזייתו כשירה'.

הראב"ד השיג על כך: 'וזה אינו צריך כוונה לטהרה. דחולין לא בעי כוונה, אבל בעינן שיתכוון לו'.

הנה בטבילה לא בעי כוונה כלל, ואף גל שנתלש ונפל מטהר אדם וכלים, שכן העיקר שנכנס למים, כמבואר ברמב"ם בהל' מקוואות פ"ט ה"ז שדי שכל גופו יהא מכוסה במים, ועי' ב"ח ביו"ד בהל' נידה וטבילה אם בעי כוונה בטבילתה. אך בהזאה בעי שיתכוון.

אפשר, שבלא כוונה, הוי נגיעה במי החטאת שפוסלת.

יש להקשות על כך שתירה מפסק הרמב"ם בהל' פרה פ"י ה"ו: 'הכל כשירין להזות חוץ מאשה וטומטום ואנדרוגינוס [וח"ש] וקטן שאין בו דעת, אבל קטן שיש בו דעת כשר להזות'. וצ"ע, הלא לרמב"ם בעי כוונה, וכיצד מהני כוונת קטן שיש בו דעת, והא אינו גדול ולא יכול לפעול פעולת טהרה.

יש לעיין בכוונת הרמב"ם, האם דרוש שיתכוון לטהר או בעי כוונה על הפעלה שיודע שלפניו טמא וע"י הזאה מטהר, אך לא נדרש שיכוון לטהרו בהזאה - מי החטאת לכשעצמם מטהרים. ואפשר שהרמב"ם הבין שהמים מטמאים אם לא נזרקים בדרך הזאה, בלא התכוון שיתכוון לטהר. ואזי מחשבת קטן ממש אינה דעת ואינו יכול לפעול פעולת הזאה כלל, דלא חשיב שהתכוון להזות על הטמא, אך קטן בר דעת שפיר פועל את מעשה ההזאה ורק את המשמעות של ההזאה אינו יכול לפעול, אך גם לא נצרכת כוונה לטהר.

אמור מעתה, שבהכי פליגי ר"ע וחכמים. מיירי שהכהן מתכוון להזות מים על הטמא ולרמב"ם בעי כוונה על הפעולה ולראב"ד די שיכוון לו. ואם היזה על הטהור, אזי לר"ע נטמא כיון שהתכוון להזות עליו נטמא הטהור, ורבנן למדו מק"ו לטהרו. אך אם נגע במי חטאת שלא בדרך הזאה כלל, או ללא כוונה להזאה עליו - נטמא אף לרבנן.

ה.

השתא יש לחזור ולבאר את דברי המשנה בסוגיין. התכוון לאדם והיזה על בהמה שאינה ברת הזאה, או על בהמה והיזה על האדם - האם חשיב הזאה.

ויש ליתן את הדעת על מה היתה כוונת המזה.

צ"ל שבכך שהתכוון להזות גרם שיש לכך שם הזאה, אך משפגע בבהמה, יצר פסול במים. והחידוש במשנה, שהגם שהתכוון להזות על האדם, ורק בטעות היזה על הבהמה שאינה ברת הזאה, נפסלו המים.